

После этого Паритетная комиссия сосредоточила свое внимание на рассмотрении предложений Украины о передаче ей памятников из Оружейной Палаты в Кремле, Третьяковской галереи, Московского исторического музея, в обсуждении которых участвовали представители этих учреждений. В результате была достигнута договоренность по поводу ряда памятников археологии, истории, искусства. Такими же конструктивными оказались решения и второй сессии Паритетной комиссии, которая состоялась 14—17 мая 1930 г. в Ленинграде. И уже в 1930 г. было положено начало практической реализации достигнутых договоренностей. В соответствии с их постановлениями Украина получила возможность возвратить сотни памятников культуры, которые были вывезены из ее территории в период царского самодержавия.

К сожалению, начатый в рамках украинско-российской Паритетной комиссии конструктивный диалог по проблемам возвращения историко-культурных памятников украинского народа и шире — обмена культурными ценностями между республиками — вскоре был задушен в тисках командно-административной системы, которая уже в начале 30-х гг. сделала невозможным какие-либо проявления признаков суверенности субъектов Советского Союза. Диалог утонул в волнах массовых кампаний по борьбе с “местным буржуазным национализмом”, в массовых незаконных репрессиях, инспирированных партийно-политической верхушкой Союза.

Несомненно, в хронологических рамках 1917—1930 гг. можно найти немало примеров имперских амбиций общесоюзных учреждений и ведомств, результатом которых стала концентрация в Москве военных, партийных и многих других архивов, музейных собраний, библиотек, массовый вывоз памятников из музеев Украины для продажи их на антикварных рынках западных стран. Но даже в этих условиях мы имеем немало свидетельств цивилизованного решения проблем реституции и возвращения культурных ценностей, которые должны послужить основой для соответствующего продолжения начатого тогда украинско-российского диалога.

Соответствующий опыт организации российско-украинского культурного сотрудничества может быть полезен при организации нового диалога между Украиной и Россией по поводу старой проблемы возвращения украинских культурных ценностей.

було зруйновано або переобладнано до іншого вжитку. В цей час знищили Полтавський кафедральний собор, десятки дерев'яних храмів XVII ст. Нищили не лише церковні споруди, але і їх фотографічні зображення по музеях. На Полтавщині лишилася лише одна діюча церква.

3. 1941-1943 рр. Війна. Полтавська область опинилася в епіцентрі запеклих боїв. Згоріла церква Калнишевського в Полтаві, зірваний Успенський собор в Кременчуці. Після визволення краю відбувається деяке примирення влади з церквою: відкривається більше 200 храмів.

4. 1957-1964 рр. Нова кампанія боротьби з церквою. В 1957р. зачинено 75 церков, з 1959 по 1964 рр. ліквідовано 199 релігійних громад, 50 церков розібрано (по 10 на рік). Якщо брати період так званого "застою", то можна сказати, що масового зачинення церков не відбувалося, але храмів, зачинених раніше, не відкривали. Вони продовжували руйнуватися. Всього лишилося 65 діючих храмів. Але ж до революції в губернії їх налічувалося близько 1300. Якщо ж брати до уваги територіальні зміни,—біля 700 храмів було знищено на території теперішньої Полтавської області, тобто більш як 90%.

Світлана Нестуля

М.Ф. БІЛЯШІВСЬКИЙ І МУЗЕЙ ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА

Діяльність видатного ученого і громадського діяча М.Ф. Біляшівського (1867-1926) впродовж багатьох десятиліть існування радянської тоталітарної системи була темою, забороненою для об'єктивного дослідження науковців. Значною мірою саме в силу цього його наукова спадщина та творчий доробок на ниві археології і етног-

графії, охорони пам'яток і музейництва і досі залишаються маловідомими не лише широкому загалу, а й фахівцям.

Зокрема, до цього часу їх увагу не привернули цікаві документи, які розкривають роль М.Ф. Біляшівського у становленні музею Полтавського губернского земства — нині Полтавського краєзнавчого музею.

Заснований 1891 р., земський музей у Полтаві особливо сильний імпульс у своєму розвитку отримав в 1906 р. після того, як власниця одного з найбільших в Україні приватних зібрань пам'яток, поміщиця Лубенського повіту К.М. Скаржинська подарувала свою колекцію Полтавському губернському земству. Зусиллями М. Д. Разінкіна та П.Д. Мартиновича вже на кінець листопада 1906 р. значна частина експонатів колекції була розміщена на мансардному поверсі щойно збудованого за проектом В.Г. Кричевського будинку земської управи. Відразу ж з'ясувалося, що колекція (музей) К.М. Скаржинської має багато спільного з музеєм Полтавського губернского земства, а відтак постало питання про їх об'єднання.

Директор земського музею М.О. Олеховський пропонував зробити це шляхом переміщення колекцій музею з просвітницького будинку ім. Гоголя (нині держархіву Полтавської області) до будинку земської управи. "У Мих(айла) Олекс(андровича),—писав 6 грудня 1906 р. у листі до М.Ф. Біляшівського його учень, завідувачий етнографічним відділом Полтавського музею К.В. Мощенко,—є така божевільна думка, що як допустити їй здійснитися, то переведеться враз увесь музей нанівець; думка ся: перевести в земський дім на те горіще, де зараз музей Скаржинської і свій земський музей із того помешкання, де він зараз знаходиться. Він мені сьогодні тільки про це говорив. Я його слухав... і навіть не спорився з ним, а тільки сказав йому, що це неможливо". Справа в тому, що в разі реалізації пропозиції М.О. Олеховського музей відразу б почав відчувати брак приміщень для розгортання експозиції і зберігання фондів. Тому К.В. Мощенко просив М.Ф. Біляшівського вжити "усіх заходів, аби стати сьому

на перешкоді... Вам треба буде безпремінно приїхати сюди."—закінчував він свого листа.

Поділяючи занепокоєння К.В. Мощенко майбутнім музею, М.Ф. Біляшівський поспішив заспокоїти його. В листі від 10 грудня 1906 р. він писав, щоб той не хвилювався, оскільки М.О. Олеховський "буде і сам радий, коли Ви заберете від нього культурні відділи Музею. З його думки перетягти усе в земську управу—нічого не буде—не турбуйтеся."

Дійсно, вже 10 березня 1907 р. М.О. Олеховський звернувся до Біляшівського з проханням виступити арбітром з питання, що викликало дискусію серед співробітників музею. "Вельмишановний і дорогий Микола Федотович,—писав він.—якщо Ви зараз можете виконати Вашу дорогу для нас згоду допомогти в улаштуванні Музею, пожертвованого К.М. Скаржинською і з'єднання його з природно-історичним музеєм Полтавського губернского земства, то просимо приїхати до нас чим швидше."

Незабаром М.Ф. Біляшівський прибув до Полтави, де на місці ознайомився зі станом та змістом колекції музеїв К.М. Скаржинської та губернского земства, висловив свої пропозиції щодо розподілу експонатів по відділах. Однак, оскільки обговорити їх з науковими та земськими діячами Полтави весною 1907 року не вдалося, М.Ф. Біляшівський обмежився тоді впорядкуванням археологічних пам'яток обох зібрань, розмістивши їх в трьох мансардових кімнатах будинку управи.

Водночас, вже в Києві, він продовжував працювати над розробкою плану влаштування відділів музею Полтавського губернского земства. Його основні положення М.Ф. Біляшівський виклав у листі до Полтавської губернской земської управи від 25 травня 1907 року. "Найкращим, звичайно, місцем для розподілу колекцій,—писав він,—був би самостійний музей. Але в зв'язку з тим, що влаштування такого музею в найближчому майбутньому неможливо, необхідно, щоб наявні колекції не лежали під спудом, а були доступні огляду публіки, та щоб, маючи на увазі майбутній музей, колекції ці поповнювались". Оскільки,—продовжував М.Ф. Біляшівський,—пожертвування

К.М. Скаржинської значно збільшило кількість експонатів земського музею, розміщати всі нові колекції в одному приміщенні було б недоцільно в силу того, що це відняло б можливість дальшого поповнення музею і ускладнило б огляд його". Таким чином, робив висновок М.Ф. Біляшівський,—необхідно розподілити колекції музею і окремі його відділи.

"Загальноприйнятим,—продовжував Микола Федотович,—є розподіл музеїв на природничо-історичні і культурно-історичні. Цієї системи, мені здається, слід дотримуватися і при розподілі земського Музею, при чому приміщення в Земському будинкові цілком підходить для відділу природно-історичного, куди зараховуються і пам'ятники доісторичного життя людини, в старому ж помешканні музею можуть бути зосереджені колекції культурно-історичні." Далі М.Ф. Біляшівський дав конкретні поради щодо того, як відділи і в яких кімнатах земської управи та просвітницького будинку розміщати, наголосивши, що для культурно-історичної частини музею (відділи церковний, історичний, етнографічний та кустарний) найбільш придатним треба вважати його старе приміщення, як більш просторе. "Є всі підстави розраховувати,—писав він,—що відділи ці, особливо етнографічний і кустарний, будуть швидко зростати і більш просторе приміщення для них необхідне."

Як писав у 1927 р. у своїх спогадах про М.Ф. Біляшевського К.В. Мощенко, викладені в листі його вчителя пропозиції були схвалені Полтавською губернською управою. "Це,—наголошував він,—відіграло в житті Полтавського Музею величезну роль... розміщення музею в двох помешканнях дало можливість усім відділам його добре експонувати свої збірки і поповнювати їх шляхом збирання нових матеріалів... Музей же швидко став поповнюватися й за десятирок років збірки його збільшилися в кілька разів; отже, Полтавський Музей набув значення великого місцевого музею, у великій мірі завдячуючи Миколі Федотовичу."

Джерела та література:

1. Мощенко К.В. З спогадів про М.Ф. Біляшівського ((Репресоване краєзнавство (20-30-і роки).—К., 1991.— С. 25-31.
2. Отчет о естественно-историческом музее Полтавского губернского земства за 1906 год. -Полтава, 1907.— С. 1-2.
3. Отчет о естественно-историческом музее Полтавского губернского земства за 1907 год. -Полтава, 1908.—С. 1-2.
4. Інститут рукописів ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН України.—Ф. XXXI, спр. 301, 388, 1456, 1470.
5. ДАПО.—Ф. 875, оп. I, спр.3.

Олексій Нестуля

ОРГАНІЗАТОР ПAM'ЯТКООХОРОННОЇ
РОБОТИ НА МИРГОРОДЩИНІ
(В.Д. ОМЕЛЬЧЕНКО)

Вихідець з народних низів, Василь Дмитрович Омельченко все своє життя вірою і правдою служив українському народові. Не думав за винагороду, але не сподівався й на чорну невдячність, з якою зіткнувся на початку 30-х років.

Народився В.Д. Омельченко 1884 р. в м. Миргород в родині міщан. Закінчив початкову школу і в 1897 р., успішно витримавши іспити, вступив до Миргородської художньо-промислової школи ім. М.В. Гоголя. Як згадував згодом Василь Дмитрович, в школі читались і загальноосвітні дисципліни, але основна увага приділялась вивченню предметів художнього циклу, які викладали талановиті педагоги, майстри своєї справи. Так, курс малювання з 1900р. вів О.Г. Сластіон, ліплення—М.В. Анненський.